

DR. GRUIZ KATALIN

**ALTERNATÍVINTÉZMÉNYHÁLÓZAT
ÉRTELMIFOGYATÉKOSOK
SEGÍTETT ÖNÁLLÓ ÉLETÉHEZ**

TANULMÁNY

2000

Tartalom

Bevezető - a fogyatékos időzített bomba	1
1. Az önálló élet feltételeinek megteremtése	2
1.1. Az értelmi fogyatékosok oktatása, az oktatás reformja	2
1.2. Szakmatanítás az elemi iskola befejeztével	2
1.3. Munkahelyek teremtése	3
1.4. Az önellátás, önállóság és a szabadidő eltöltésének oktatása	4
1.5. A fogyatékos fiatal vagy felnőtt jövőképe, elképzelése saját önálló életéről	5
1.6. A szülő felkészítése, tanácsadás	5
1.7. A lakókörnyezet felkészítése, bevonása	6
2. A csoportos lakóotthon megteremtése, típusai	7
2.1. Lakóotthon típusok	7
2.2. Alapelvek	7
2.3. A csoportos lakóotthonok funkciói és építészeti megoldásai	8
2.3.1. Kiscsoportos otthonok lakásokban	8
2.3.2. Nagyobb csoportos lakóotthon	9
2.3.3. Öregek Otthona	10
2.3.4. Átmeneti Otthon	11
3. Az otthonok működtetése	11
3.1. A Kiscsoportos Lakóotthonok ellátása	11
3.2. Élet a lakóotthonokban	13
3.3. A kiscsoportos lakóotthonok működtetésének szakmai és képzési háttere	13
4. A fenntartás, pénzügyi és jogi háttér	14
Utószó	15

Bevezető - a fogyatékos időzített bomba

Az elmúlt 5 évben robbanásszerűen jelent meg az igény az értelmi fogyatékos fiatalok és felnőttek önálló életének kialakítására, a Magyarországon egyáltalán nem létező keretek, formák és lehetőségek megteremtésére. A bomba csak azért nem robban, mert az értelmi fogyatékos ember és az őt nevelő szülő nem képvisel erőt, nem fenyeget semmit és semmivel, ezért nem is veszik komolyan. Pozitív semlegesítő hatásúak viszont a civil kezdeményezések és a remény, hogy lesz változás ezen a téren is.

Az igény ilyen hirtelen jelentkezése szükségszerű, előre fel lehetett becsülni, hiszen most válik felnőtté az az értelmi fogyatékos generáció, mely az állami intézetek helyett saját családjában nőtt fel, korai fejlesztésben és többé-kevésbé megfelelő oktatásban részesült, többek között az agilis szülők emberfeletti erőfeszítésének és a civil szervezetek megerősödésének köszönhetően. Ez a szülői generáció, amelyik középsúlyos gyermekét viszonylag jó körülmények között nevelhette, természetesnek találja, hogy gyermeke felnőtté válva önálló életet kezdjen. Az elindult próbálkozások, a csoportos lakóotthon-kezdemények láttán az idősebb szülők, akik gyermekük önálló életét elérhetetlen vágyként élték meg, most új erőre kaptak és a kényszerűség, hogy felnőtt gyermekük jövőjéről még maguk gondoskodjanak, nagy mértékben megnövelte az igényt, főleg az olcsóbb, vagy hagyatéokra alapozó megoldásokra, mely haláluk után is biztos helyet és emberi életet biztosít gyermeküknek. A robbanás-hoz harmadikként járul a bentlakásos állami intézetekben dolgozó igényesebb szakemberek kezdeményezése, az intézeti fogyatékos fiatalok kiscsoportos lakóotthonba költöztetése, a rosszhangzású „kitagolás” kifejezéssel illetett tevékenység.

A kiscsoportos lakóotthonok megteremtése a nagy nyomás hatására tehát megindult. Többnyire magánkezdeményezésként, amire az a jellemző, hogy ki-ki a maga útját próbálja járni. Megindult a megvalósítás anélkül, hogy lettek volna lefektetett elvek, hogy lettek volna vizsgázott módszerek, tapasztalatok, vagy jogi, szabályozási keretek és egységes követelmények.

Tudhatjuk más példákból is, hogy mennyi tévelygés és bonyodalom után lehet csak eljutni a letisztult állapothoz, a „pofonegyszerű” megoldáshoz, bármilyen új dologról legyen szó. Szerencsére itt nem kell teljesen ismeretlen utat járnunk, hiszen külföldön megvannak a minták, választék is van, „csak” a testreszabást kell nekünk megoldanunk.

Évekig sürgettük a jogi háttér megteremtését is, hogy megkíméljük a lelkes szakembereket, és az önfeláldozó dilettánsokat a kudarctól, és hogy a megnyíló pénzügyi forrásokat minél hatékonyabban használhassuk ki.

A szülők elképzelése rendkívül bizonytalan, konfúz, sokszor szélsőséges és irreális. A fogyatékos emberben sem alakul ki a jövőkép, főleg nem fogalmazódik meg, ehhez neki segítségre van szüksége, de eddig senki sem fordított gondot ennek kialakítására, oktatására. A szakemberek is bizonytalanok, nincsenek tapasztalatok. A jogi háttér is bizonytalanok, a 1999-ben megszülettek rendeletek is inkább csak nyeevtani pongyolaságból réjukragadt nevüknek tesznek eleget „fogyatékos törvények”. Nagyon gyakran a megvalósítást vállaló civil szervezeti vezető is csak addig jut, hogy elképzel egy „csoda-palotát”, a csoportos lakóotthon színhelyét, de az épületben működtetett „technológiát” nem tudja előre átgondolni.

A probléma ráadásul sokkal komplexebb, mint ahogy első pillanatban gondolnánk. Egyáltalán nem egy lakóotthon megteremtéséről van szó csupán, hanem a fogyatékos személy komplex rehabilitációjáról normalizációjáról. Tehát a megoldást is csak **komplexen érdemes kezelni**, egy lakás, vagy egy épület, ha mégoly gyönyörű is, nem old meg semmit. A teendőket négy fő csoportba sorolhatjuk:

- 1. Az önálló élet feltételeinek megteremtése az értelmi fogyatékos ember, a szülő és az oktatás oldaláról.
- 2. A csoportos lakóotthonok típusai, megvalósításuk.
- 3. Az otthonok működtetésének szakmai alapjai és kontrollja: szakemberképzés, a protokollok kidolgozása, szakmai felügyelet tanácsadással.
- 4. Az otthonok fenntartása, az állami finanszírozás és garancia kérdései, a jogi háttér: a civil szervezet, a szülő ill. a fogyatékos jogai és kötelezettségei.

1. Az önálló élet feltételeinek megteremtése (ezekről részletesen később.

- 1.1. Az értelmi fogyatékosok oktatása, az oktatás reformja
- 1.2. Szakmatanítás az elemi iskola befejeztével
- 1.3. Az önellátás, önállóság és a szabadidő eltöltésének oktatása
- 1.4. A fogyatékos fiatal vagy felnőtt jövőképe, elképzelése az önálló életről
- 1.5. A szülő felkészítése, tanácsadás
- 1.6. A lakókörnyezet felkészítése, bevonása
- 1.7. Munkahelyek teremtése

1.1. Az értelmi fogyatékosok oktatása, az oktatás reformj. Életfogytig tanulás

Az átlagosnál lassabban fejlődő értelmi fogyatékosoknak hosszú idő, több év szükséges, hogy elsajátítsák a közismereti tárgyak alapjait.

A Down Alapítvány egyik szülőtréningjén a szülők egyöntetűen azon a véleményen voltak, hogy gyermekük további egy-két év tanulás során teljesen megtanulna olvasni és írni, s mind a szülők mind a pedagógusok a 15 év körüli gyermekek számolási képességének határozott javulásáról számoltak be. A legújabb szakirodalomban is azt olvashatjuk, hogy a középsúlyos értelmi fogyatékosok, pl. A Down-szindrómások fejlesztése és tanítása egyenletes ütemben haladhat előre akár 40 éves korukig is.

A gyermekek oktatásának folytatására az oktatási törvény és a NAT szellemében általános iskolai szinten a 9. és 10. osztályt javaslom, az eddigi 8 osztályhoz kapcsolódó, ahhoz hasonló oktatással, legalábbis ami a közismereti tárgyakat illeti. Kiegészítésként szakmára előkészítés kerüljön a tantervbe, melynek célja megismertetni a fiatalot a különböző mesterségekkel és megtalálni a képességeinek és tehetségének leginkább megfelelő szakmát. A tantervbe nagy hangsúly kell, hogy kapjon az önállóság fejlesztése, s az önálló életre felkészítés.

A vizsgáztatás a bizonyítvány kiadása az értelmileg sérült emberek igényeihez és képességeihez igazodjék. (pl. elméleti vizsga helyett gyakorlati)

Mivel a Nemzeti Alaptantervben (NAT) nincs ajánlott mintatanterv a foglalkoztató iskolák 9-10. osztálya számára, ezért azt mielőbb ki kellene dolgozni.

Az értelmileg sérült embereknél az épekhez hasonlóan nagy, vagy talán még nagyobb jelentőséggel bír az életfogytig tanulás. Az értelmi fogyatékosok abbahagyva a rendszeres tanulást hamar leépülnek, visszafejlődnek, ezt rendszeres foglalkoztatással, egyéni képzéssel meg kell akadályozni.

1.2. Szakmatanítás az elemi iskola befejeztével

A foglalkoztató iskola felső tagozatában el kell kezdeni a pályaorientációt, szakmák kipróbálását és valamelyik választott szakma alapjainak elsajátítását. A szakma ismerete adja a középsúlyos fogyatékos ember számára a munkavégzés lehetőségét. Munka alatt nem okvetlenül értem a teljesítménybérben végzett napi 8 órás kenyérkeresetet, hanem sokkal inkább az élet értelmes tevékenységgel való kitöltését, mely lehetőleg kereső tevékenység, eladható terméket eredményező, vagy egyéb hasznos munka. A munkavégzés feltételeinek megteremtésén kívül a munkavégzés alapvető feltétele a szükséges tudás elsajátítása, a kitartás, a munkamorál.

Olyan **kétlépcsős szakképzési programot** javasolok, melynek első fokozata, az előkészítés a szakmatanulásra, a pályaorientáció, a szakmák megismerése, kipróbálása, az alapok elsajátítása, pl. az általános iskola 9. és 10. osztályban, vagy akár iskolán kívüli, pl. a Down Alapítványnál már évek óta folyó pályaorientáló tanfolyamokon. Így azok is bekapcsolódhatnak a komplex felkészítő programba, akik már nem iskolások. Az első lépcsőben, a szakmaválasztás időszakában kipróbálható kézműves szakmák tapasztalataink szerint a nemezelés, szövés, bőrművesség, fazekasság, kerámia és tűzzománc készítés. Jelenleg tanulmányozzuk a könyvkötő, a pék és a betegápoló szakma tanulásának lehetőségét.

A második lépcső a középfokú szakképzés, melyre a 10. osztály elvégzése után kerülhet sor, az addigra már kiválasztott fő szakirányban. A szakképzés középfokon teljesen új kezdeményezés Magyarországon. Egy budapesti szakközépiskola és a Down Alapítvány között elvi megállapodás született arról, hogy a programba belépett 18 fiatal egy, a középiskolába integrált osztályban fog tanulni a 10. osztály elvégzése után 4 évig. Az előkészítőben megismert szakmák kiegészülnek a szakközépiskola profiljába tartozó gyermek- és idősápolás tanulásával. Akinek ehhez van affinitása és tehetsége, az választhatja fő szakirányként is az ápoló szakmát. Az integráltan működő értelmi fogyatékos osztály ugyanakkor gyakorló terep is lehet a szociális gondozónak, vagy családsegítőnek készülő középiskolások számára.

Megjegyzés: az általam használt „szakma” kifejezés nem fedi az épek szakmunkás-bizonyítvánnyal lezárt szakmai képzésének végeredményét, inkább hasonlítható egy betanított munkás, vagy pl. segédápolói szinthez. A képzési tervben természetesen ez definiálva lesz.

1.3. Munkahelyek teremtése

A munkahelyet a csoportos lakóotthontól függetlenül is meg kell teremteni, de a lakóotthonokban élő fogyatékosoknak mindenképpen munkahely kell.

A munkahely, a munkába járás lehet az első lépés az önálló élet kialakításában, lehet annak előkészítője, hiszen a fiatal a szülői házban még ellakhat egy darabig, de az iskolák befejezése után munkahelyre, értelmes foglalkoztatásra mindenképpen szüksége van. Az önálló munka jó előtanulmány lehet a teljesen önálló élet kialakításához is.

A munkahely többféle típusú lehet. Aki olyan képességű és alkalmas, annak legjobb az egyéni integrált (támogatott) munkahely. Ma már Magyarországon is vannak (Salva Vita Alapítvány) akik ilyen munkahelyek keresésével, a fogyatékos ember alapos felkészítésével, beszoktatásával és folyamatos szupervíziójával foglalkoznak, ezzel nagyban segítve az önálló élet kialakítását.

A gyakoribb megoldás a védett munkahelyeken, vagy fogyatékosok műhelyeiben végzett munka. Ez egyúttal valahova tartozást, barátokat és társaságot is jelenthet a fogyatékos embernek. A mai helyzetben ezek a munkahelyek nem mindig ideálisak a középsúlyos értelmi fogyatékosok számára, hiszen a teljesítmény hajszolása minden energiájukat felemészti, s még így sem felelnek meg a gazdasági „elvárásoknak”. Olyan, humánus munkahelyekre van szükség, ahol az önálló életet élő értelmi fogyatékos ember örömet leli a munkában, ahol látja a munka eredményét a produktumban is és az ellenértékben, vagyis fizetségben is.

Szerintem egy önálló életet élő értelmi fogyatékos legfeljebb hat órát dolgozzon, de inkább csak négyet, hogy még maradjon ideje saját életének, az átlagosnál lassúbb, több energiát emésztő megszervezésére, háztartásának vezetésére, és némi szórakozásra is.

Ha a védett munkahely nagyon feszes tempót követel és a munka sem élvezetes, akkor inkább járjon olyan típusú napközi otthonba, ahol rendszeres munkát végeznek. Egyre több ilyen napközi otthon jött létre, egy kicsit talán kényszerből is, hiszen a középsúlyos értelmi fogyatékosok „kikoptak” a védett munkahelyekről alacsony teljesítményük miatt, de ez nem jelenti azt, hogy nem tudnak dolgozni, csak talán kevesebbet és lassabban.

Mivel vidéken olcsóbban és talán könnyebben lehet fogyatékosokat foglalkoztató műhelyeket, vagy foglalkoztatókat nyitni és a foglalkoztatási listán nagy eséllyel induló mezőgazdasági munkák is vidékhez kötődnek, meg kell oldani a lakóotthonokból a munkahelyre szállítást, iskolabuszos rendszerhez hasonló módon.

A munkahelyek teremtésével, a fogyatékosok szakképzéssel és a munkavezetők képzésével minden szinten, tehát a felsőfokú képzéstől a minisztériumokon keresztül a társadalmi fórumokig komolyan kéne foglalkozni, hogy mielőbb eredmény tudjunk felmutatni

1.4. Az önellátás, önállóság és a szabadidő eltöltésének oktatása

Mind a 9.-10. osztályos tantervben, mind pedig a szakképzés során különös gondot kell fordítani az önálló élet előkészítésére, az **önállóság, az önellátás és szabadidő eltöltésének magtanítása**. Aki nem vesz részt középfokú szakképzésben, azt hétvégi, vagy nyári kurzusokon kell tanítani és szoktatni az önálló élet elemeire, hogy azok lehetőleg készség szinten elsajátítottak és később alkalmazhatóak legyenek.

Mindenki tanuljon főzést (pl. a Down Alapítvány által kifejlesztett rajzos szakácskönyv alapján) és háztartási ismereteket, így vásárlást, pénzhasználatot, takarítást. Nagy hangsúlyt kapjon az önellátás és az önállóság, valamint a közösségben való élet, így a közlekedés, a viselkedés utcán, nyilvános helyeken, fodrásznál, boltban, orvosnál, stb.

A szabadidő eltöltésére is fel kell készíteni a lakóotthonok leendő lakóit. A sportok oktatása és a rendszeres sportolás, a zenetanulás, könyvtárba, moziba, színházba járás igényné válhat, ha felébresztjük ezt az igényt, megtanítjuk az alapokat és segítünk az eljutásban. A fogyatékos klubok hálózatának fejlesztésén kívül keresni kell az integrált módon történő szabadidő eltöltési lehetőségeket is (uszoda, diszkó, konditerem, stb.). Meg kell tanítani a fogyatékos embert eligazodni az életben, arra, hogy hogyan döntse el kiben bízhat és kiben nem, stb. Biztosítani egy olyan háttérrel, ahova mindig fordulhatnak, ha bajuk, vagy problémájuk van (ld. még: élet a csoportos lakóotthonban).

Az önállóság oktatásához megfelelő tantervet és segédanyagokat kell készíteni, vagy azokat holland, vagy angol mintából adaptálni (future planning). A szakembereket, gyógypedagógusokat, szociális munkásokat, akik ezen a területen fognak működni továbbképzésekre, külföldi tanulmányutakra kellene küldeni, s az önálló életre felkészítést az egyetemi tananyagba is integrálni. Felnőtt, már iskolából kikerült fogyatékosok számára kurzusokat szervezni.

1.5. A fogyatékos fiatal vagy felnőtt jövőképe, elképzelése saját önálló életéről, életstratégiája

Az értelmi fogyatékos fiatal felnőtté válásának idejére kialakul az igény a szüleitől való elszakadásra, az önálló élet kialakítására. Gyakran nem formálódik meg és nem fejeződik ki a saját jövőjéről alkotott elképzelése, mert nem ismeri a módszereket, nem tanították meg neki. A szakembereknek, a pedagógusoknak, esetleg pszichológusoknak, vagy más segítőknek a feladata, hogy az értelmi fogyatékos embert hozzásegítsék igényeinek kifejezéséhez. Hogy kiderüljön, hogy ő hogyan képzei a jövőjét, az életét, a lakását, a munkáját, a barátait és a saját társát, vagy családját. Hogy milyen szeretne és milyen nem szeretne. Az ő elképzelésének ismeretében lehet aztán kialakítani a tervet, természetesen figyelembe véve a szülők elképzelését, a szakember tanácsát és a lehetőségeket is. Ezt az életstratégiát tudatosítani kell a sérült emberrel, hogy legyen mire alapoznia és legyenek céljai, kialakulhasson tudatossága.

1.6. A szülő felkészítése, tanácsadás

A szülők felkészítése legalább annyira fontos, mint az értelmi fogyatékos fiatalé. A legtöbb szülő meg van győződve arról, hogy felnőtt gyermekének vele, a szülővel van a legjobb dolga, csak ott van biztonságban. Nem hagyja felnőni a gyermekét, úgy kezeli, mint egy csecsemőt, még felnőtt korában is. Aztán, amikor bekövetkezik a gyermek kényszerű önállósodása a szülő elvesztésekor, akkor már késő: a szülő elvesztése miatti sokk és az azzal egybeeső drasztikus környezetváltozás gyakran végzetes kimenetelű. Mennyivel jobb lenne, ha a gyermek önállóvá válhatna még a szülő életében, amikor az még tud segíteni gyermeke önálló életének kialakításában, anyagilag is és tevőlegesen is. Együtt berendezni a szobát, a lakást és az önálló életet. És csak vendégségbe járni egymáshoz. A szülőt meg kell tanítani arra, hogy hogyan viselkedjen gyermekével, hogy az akarjon és tudjon elszakadni szülőjétől, de ne veszítse el a szülői támogatást, a biztonság, a bizalom érzését.

A szülők legtöbbje nem ismeri fel, hogy gyermeke számára mi a legjobb megoldás, ezért a szülőt tanácsokkal kell támogatni. Meg kellene ismertetni a szülőkkel a lehetőségeket, bemutatni a megvalósult jó példákat, külföldön és Magyarországon.

A szülő számára lehetővé kéne tenni, hogy választhasson a lehetőségek közül, hogy gyermeke kipróbálhassa az önálló életet, bizonyítva alkalmasságát.

A szülő számára egyértelművé kell tenni, hogy halála után mi lesz gyermekével, s hogy ezért neki mit kell adnia. A szülőket fel kell rázni, mert csak a szülői összefogás és kontroll biztosíthatja a fogyatékos ember számára legjobb megoldások kiszekelődését.

A szülő kezébe lehetőleg garanciákat is tartalmazó szerződéseket kell tenni, mely valóban biztosítja azt, hogy a gyermeke élete végéig, mindig az állapotának megfelelő ellátásban részesül és emberi életet él.

1.7. A lakókörnyezet felkészítése, bevonása

Az igazi integrációt az jelentené, ha a kiscsoportos lakóotthonokban élőket a lakókörnyezet teljesen befogadná. Erre a legkülönbözőbb elképzelések és megoldások születnek, de mindegyik megoldás feltételezi a lakókörnyezet intoleranciáját, tükrözi az attól való félelmet, hogy a fogyatékos „integrálva” még inkább szegregálódik. Ez a félelem nem alaptalan. A megoldások egy része az együtt lakók irányított kiválasztásával próbál manipulálni, pl. egyetemistának, orvosnak, gyógypedagógusnak szánja a szomszédos, kiadható lakást, ily módon mesterségesen megteremtve az elfogadó, segítő környezetet. Vidéken, kisebb falvakban az egész falut lehet mozgósítani az ügy érdekében. Ha van megfelelő médium ez sikerülhet is, de sokszor lehet hallani, hogy az ellentétes hatást érik el, pl. ha még az építkezés előtt a falu meggyőzésével akarják kezdeni, előfordulhat, hogy a tiltakozások tömkelegét szabadítják magukra.

Budapesten bizonyos szempontból könnyebb, más szempontból nehezebb. A személytelen környezet talán nem aktiválódik a csoportos lakóotthon ellen, szinte észre

sem veszik. Az emberek meggyőzése, a személyes kapcsolatok kialakítása viszont nehezebb. A Down Alapítvány panelházakban vásárolt lakásai esetén pszichológusaink segítségével igyekszünk olyan kapcsolatot kialakítani a lakókkal, mely nemcsak az elfogadást, de talán az odafigyelést és a segítőkészséget is felébreszti az emberekben.

Biztos vagyok benne, hogy vannak külföldön tapasztalatok erre vonatkozóan és hogy össze lehetne állítani néhány alapvető szabályt, és ötleteket adni a problémát leküzdeni kényszerülőknek. A Down Alapítvány egy kisebb házban vásárolt lakása esetében azt tervezi, hogy a kiscsoportos lakóotthonában élők számára a pincében kialakítandó konditermet és ping-pong asztalt felajánlja a ház, többnyire fiatalokból álló lakóinak használatra. Ez nemcsak gesztus értékű, hanem az élet közös terét is jelentheti a ház lakói, közöttük a mi fogyatékos embereink számára.

2. A csoportos lakóotthon megteremtése, típusai

2.1. Lakóotthon típusok

Véleményem szerint négy csoportos lakóotthon-típus párhuzamos, vagy kooperációban történő működtetésére van szükség ahhoz, hogy minden „elvállalt” értelmi fogyatékos ember az állapotának és az igényeinek megfelelő ellátásban részesülhessen.

- Lakás 2-5 fő részére, nagyfokú önállóság esetére
- Nagyobb csoportos lakóotthon 6-20 fő részére, közös helyiségek mellett egyéni garzonlakásokkal, közepesen önállóak részére
- Intenzív ellátást és gondozást lehetővé tévő 10-20 fős intézmények súlyosan fogyatékos, halmozottan sérült, vagy idős értelmi fogyatékosok számára és
- Átmeneti elhelyezést biztosító otthonok, vendégházak, rövid időre és önálló életre felkészítésre.

A lakóotthonok és az ott folyó munka szorosan kapcsolódhat a nagyobb gondozói és szakember létszámmal bíró Átmeneti Otthonhoz és Öregek Otthonához. Ha egy szervezet kezében van a négy otthontípus, akkor a gondozók és gyógypedagógusok bármelyik helyen kaphatnak beosztást. A lakásokban élők, ha igénylik járhatnak étkezni, a szabadidős

programokra, a tanfolyamokra az Átmeneti Otthonba. Ez a fajta összekapcsolás főleg a váratlan események, betegség, átmeneti rossz állapotok esetén előnyös, mert egyszerűen csak át kell csoportosítani a gondozókat úgy, hogy a lakóotthonok problémája is meg legyen oldva.

2.2. Alapelvek

- A fiatal önálló lakásának kialakítására és berendezésére a csoportos otthonban akkor kerüljön sor, amikor a fiatal már felnőttnek érzi magát, felébred benne a családtól, a szülőktől való elszakadás, az önálló élet vágya. Addigra a fiatal lehetőleg legyen előkészítve az önálló életre.
- Az értelmi fogyatékos ember otthonát lehetőleg megszokott környezetéhez hasonló környezetben alakítsuk ki, ha városi életformához szokott, akkor városban, ha falusihoz, akkor faluban. A legszebb családi ház is nyűg lehet annak, aki nem tudja mit tegyen a kerttel és lehet, hogy jobban érezné magát a megszokott panellakásban, vagy a belvárosi bérházban. Ennek egyeztetését a fiatal, a szülő, a szakember és a pénztárca között még a felkészítés során meg kell tenni.
- Az otthon típusán kívül igen fontos annak helye. Ha az értelmi fogyatékos ember jól kiigazodik valamely környéken, és megszokta azt, lehetőleg ne szakítsuk el onnan.
- Fontos, hogy a csoportos otthonba költöző fiatalot a család is segítse előkészíteni, s ha már megvan az épület, a lakás berendezésében és használatában szintén vegyen részt a szülő, a testvér. Együtt rendezzék be, lakják be, tanulják meg használni, aztán a szülő fokozatosan kiléphet a fiatal életéből, hasonlóan ahhoz, ahogy ép gyermekeink esetében is csináljuk.
- A fiatal akaratának megfelelően lakhasson egyedül, barátjával vagy élettársával, s biztosítsunk lehetőséget ennek megváltoztatására és indokolt esetben elköltözésre is.
- Kb. 15 fiatalnál több ne lakjon egy nagyobb csoportos otthonban, illetve 3 egységnél több ne legyen egy épületben a kis (3-4 fős) lakóotthonokból, hogy ne alakulhasson ki a nagy létszám miatt egy izolált sziget.
- Állandó segítők lehetőleg ne lakjanak a csoportos otthonban. A segítők legyenek „bejárók”, a segítség fajtájától és mértékétől függő időbeosztásban. A segítők feladatait, szigorú kontrolljukat és az ellenőrzés módját előzetes megállapodásban rögzíteni kell.
- Általános szabály, hogy annyi segítséget nyújtsunk az értelmi fogyatékos embernek, amennyire éppen süksége van: ne segítsük túl, de ne hagyjuk magára sem. A segítség magas szakmai színvonalú, elméletileg megalapozott legyen, a helyi specifikumok figyelembevételével készült program szerint.

2.3. A csoportos lakóotthonok funkciói és építészeti megoldásai

2.3.1. Kiscsoportos otthonok lakásokban

Főleg Budapesten, régebbi lakóházakban, panelházakban vásárolt, vagy örökölt lakásokban elindított lakóotthonok esetében nemigen van mód speciális építészeti megoldásokra, a lakásokat úgy kell elfogadni ahogy vannak. Természetesen, azért itt is van mód bizonyos feltételek teljesítésére, amelyekre a lakás kiválasztásakor kell figyelemmel lenni. Hogy a lakás alkalmas legyen 3-4 ember viszonylag szeparálható életteréül, hogy a konyha, fürdőszoba, WC, stb. el tudjanak látni 3-4 embert, és hogy az esetleg szükséges segítőnek is legyen átmenetileg alkalmas helye, legalább egy előszoba erejéig.

⇒ A Down Alapítvány un. **Panel-programja** olyan példát szeretne teremteni, mely ma Magyarországon, főleg Budapesten, de vidéki városokban is a leginkább reális. Ez pedig nagyobb lakóházakban 2-3 lakás megvásárlása, s ezekben az egymáshoz közeli csoportos otthonokban 8-12 értelmi fogyatékos ember elhelyezése, otthonuk kialakítása. A panelházi lakások ára a legalacsonyabb, így akár civil szervezet, akár szülők, vagy szülőcsoportok számára elérhető. Az integráció szempontjából is előnyös egy-egy nagyobb lakóházba költözés, természetesen körültekintően megválasztott lakásban és környezetben. A lakások átalakítása és berendezése az egyéni igényeknek megfelelően történjék. A modell egyik jellegzetessége tehát a minimális költség. A másik jellegzetessége, hogy a lakásokba költöző lakók részben az idősebb korosztályhoz tartoznak, 30-40 évesek, többnyire szülők nélkül maradtak, s számukra ez a megoldás az intézeti elhelyezés elkerülését szolgálja. A váratlanul és előkészítetlenül magukra maradt felnőtt fogyatékos személyek felkészítése, megtanítása az önálló életre is az Alapítvány „gyorstalpaló” előkészítőjében folyik.

2.3.2. Nagyobb csoportos lakóotthon

A kevésbé önálló, vagy társaságot, a közös életet kedvelő értelmi fogyatékosok számára elképzelt nagyobb, 10 -15 személyes lakóotthonokat önálló házban, vagy egy nagyobb ház egyik emeletén, vagy a tetőterében lehet kialakítani.

A nagyobb csoportos lakóotthonban is szükséges, hogy mindenkinek meg legyen a saját lakása, mely lehetőleg egy garzonlakás legyen saját fürdőszobával és konyhával. A saját lakáson kívül szükség van a közös élet színteréül szolgáló nagyobb helyiségekre, egy közös nappalira, egy jól felszerelt nagy konyhára, mely csatlakozhat a nappalihoz, de lehet külön étkező nappali és akkor szükséges lehet egy másik, klubszerűen berendezett nappalira, mely, térben is kapcsolódik a játékok és sportok színhelyéhez és a kerthez, ha van kert. A nagyobb csoportos otthon feltételez állandóan ott tartózkodó, illetve ott lakó gondozókat vagy segítőket.

A nagyobb csoportos otthon fenti program szerinti funkcionális egységei tehát:

- 12-15 fő értelmi fogyatékos fiatal részére lakóegység
- 2 fő gondozó részére lakóegység
- kiszolgáló helyiségek
- gondnoki lakás
- hasznosítható, bérbe adható területek

Az építészeti vizsgálatok alapján fenti igényeket egy kb. 600 m² bruttó alapterületű, 2 szint + tetőtér + pince elrendezésű épülettel lehet kielégíteni.

⇒ A Down Alapítvány un. **Down-Town programja** 16 közepsúlyos értelmi fogyatékos fiatal számára alkalmas ház megvalósítását tűzte ki feladatául. A program jellegzetessége, hogy a résztvevők még fiatalok, most 17-18 évesek, és eddigi életük során a legjobb körülmények között lettek felkészítve, a korai fejlesztéstől kezdve a most folyó szakmatanításig. A fiatalok ismerik is egymást, részben osztálytársak, részben együtt sportolnak, zenélnek, nyaralnak. A szülők aktívan résztvesznek a megvalósításban.

Egy lehetséges alaprajzi elrendezést mutat be az alábbi építészeti programterv:

A földszinten helyezkednek el a közösségi helyiségek, melyek a kerttel közvetlen kapcsolatban vannak. A társalgó-foglalkoztató és az étkező mobil válaszfallal összenyitható és nagyobb rendezvények teréül is szolgálhat. A másik oldalon kézműves műhelyt és sport-kondi termet helyeztünk el - középfolysóra felfűzve. Az utcai fronton jobboldalt a gondnoki lakás, a bal oldali szárnyban hasznosítható - bérbe adható üzlethelyiségek találhatóak.

A bejárat az épület tengelyében van a kapcsolódó funkciók: hulladéktároló, személyfelvonó, lépcsőház, stb.

Az emeleten 8 db azonos nagyságú lakóegység lesz, melynek mérete az otthon alapegysége, minden más funkciónak ehhez kell igazodnia. A tervezők által optimálisnak vélt alapegység egy 6,60 x 6,60 m-es négyzet, amely 42 m² hasznos alapterületű, 1 vagy 2-fős garzont foglal magába. A lakóegység 18 m² -es nappalit, 9 m² -es hálót, 5 m² -es fürdőszobát, 4,5 m² -es főzőfülkét, WC-t és előtér-gardróbót tartalmaz. A vizes helyiségek szellőztetésére légakna lett betervezve. A lakóegységekhez egy, a középpontban elhelyezett társalgó-TV szoba kapcsolódik.

A tetőtér hasznosítandó-bérbeadandó funkciókra van előirányozva. Beépítésére és belső elrendezésére az alábbi javaslatok vannak:

- az emelettel azonos elrendezésű garzonok
- két garzon összevonásával nagyobb alapterületű bérlakások kialakítása
- előzőekkel azonos nagyságú, de irodai funkcióra megtervezett bérlemény.

A tetőtér beépítése az anyagi lehetőségek függvényében szakaszolható, később is elvégezhető. A tetőtér hasznos alapterülete 420 m².

A pincében az otthon műszaki ellátóhelyiségei (kazánház, elektromos elosztó, gázmérő, stb.), gépkocsitárolók és raktárak találhatóak.

A pince bruttó alapterülete: 570 m². Ennek kb. 2/3 része hasznosítható, bérbe adható a földszinti kis üzletek részére raktárnak, a tetőtéri lakások vagy irodák részére gépkocsitárolónak.

2.3.3. Öregek otthona

Azok számára a középsúlyos, vagy súlyos, esetleg halmozottan sérült fogyatékosok számára kialakítandó otthon, akik nem állanak az önállóság olyan fokán, hogy akár a kiscsoportos, akár a nagyobb csoportos otthonban ellássák magukat, mert nagyobb mérvű segítséget, vagy állandó felügyeletet igényelnek, ami a másik két otthontípusban nem oldható meg, illetve nem is cél megoldani. Ugyanebbe az Öregek Otthonába kerülnének azok, akik előrehaladott koruk, vagy állapotuk romlása miatt nem tudnak már a kiscsoportos otthonok valamelyikében élni, így onnan át kell költözniük.

Ezt az otthon olyanra kell tervezni, hogy a lakóknak biztosítsa saját intim lakrészt, ez lehet csak egy szoba fürdőszobával. Biztosítani kell az intenzívebb gondozás feltételeit olyan fürdőszobákkal és közös gondozóhelyiségekkel, ahol a rosszabb állapotú lakókat is el lehet látni.

A közös élettérnek itt különösen nagy szerepe van, hiszen az itt élők napközben is az Otthonban tartózkodnak, tehát napközi foglalkoztatásukat a létesítményhez kapcsolódó foglalkoztatónak, műhelynek, kreatív stúdiónak kell biztosítani. A szabadidő eltöltésére is be kell rendezkedni, a foglalkoztatótól jól megkülönböztetett helyen és stílusban.

Az ellátás és gondozást terápiás foglalkozásokat lehetővé tevő helyiségeknek, gyógytorna-szobának, esetleg egy kis medencének kéne kiegészítenie.

Az ilyen otthon esetében mindenképpen kívánatos a kert, hiszen a bentlakók életük nagy részét itt töltik. Természetesen az állapotuktól függően itt is cél a mozgás a világban, az izoláció minimálisra csökkentése.

2.3.4. Átmeneti Otthon

Az átmeneti elhelyezést biztosító otthon az itt ismertetett komplex megoldásban nemcsak a biztonsági háttérrel szolgálja, hanem a lakásokba költözők felkészítését, a hirtelen magukra maradt fogyatékosok elhelyezését, előkészítését a kiscsoportos otthonba költözéshez és mindazt a funkciót, amit a ma működő **Down Alapítvány Átmeneti Otthona** ellát, tehát a krízisben lévő családoktól a gyermek, vagy felnőtt értelmi fogyatékos gondozásának átvállalását, szabadidős, oktató és terápiás programok csatolását a gondozáshoz.

Az Átmeneti Otthon építészeti programja a legbonyolultabb és legösszetettebb. Itt minden korosztály és minden fogyatékoság típus és súlyosság igényeinek eleget kell tenni. Gondozás, ápolás, oktatás és szabadidő eltöltés folyik egy intézményben, nap mind nap változó összetételű ellátottakkal.

Egy Átmeneti Otthon nemcsak építészeti igen bonyolult feladat, de szakmailag is. Négy éves működés alatt a Down Alapítvány szakemberei rengeteg tapasztalatot gyűjtöttek ezen a téren, melyeket az csoportos lakóotthonokban is hasznosítani tudunk.

3. Az otthonok működtetése

Ebben a fejezetben a működtetés és a fenntartás szakmai alapjait, és a lakóotthonokban kialakítandó életmódot részletezem. Ezen kívül ide tartozik a csoportos otthonokat működtető szakemberek képzése és továbbképzése, a protokollok kidolgozása, és a szakmai felügyelet, kontroll és tanácsadás megszervezése és annak lehetséges formái.

3.1. A Kiscsoportos Lakóotthonok ellátása.

A lakóotthonok létesítése rendkívül összetett feladat, hiszen nem csak a lakásokat és a az ott élők segítségét és ellátását kell megoldani, hanem előzetes felkészítésüket, a bentlakás során legalább két lépcsőben kialakítani az önállóságot. A lakók foglalkoztatását, munkahelyek felkutatását és megteremtését, napközi otthonos elhelyezési lehetőségeket és szabadidős programokat. Ebben együtt kell működni egy sor különböző civil, vagy állami intézménynek.

A kiscsoportos lakóotthonba állandó segítők és főleg a beszoktatás időszakában további segítő személyzetet, gyógypedagógust, szociális munkást kell alkalmazni. A beszokás idején jellemző intenzívebb segítséget fokozatosan kell csökkenteni, ahogy a lakók önállósága és biztonsága nő. Szeretnénk, ha minden lakó egyénileg lenne kezelve, mindenkinek lenne saját mentora, vagy segítője, aki az ő személyes problémáit fogja megoldani, rendszeres segítség formájában, igény szerint, naponta, hetenként, stb.

A fogyatékosok segítése, foglalkoztatása, vagy oktatása gyógypedagógus és gondozók segítségével történik. Az elv, hogy pontosan annyi segítséget kapjanak a lakók, amennyire szükségük van; se ne keveset, se ne túl sokat.

⇒ A panel lakások esetén pl. számításaink szerint a beszoktatás idején -a Down Alapítványhoz tartozó, főleg középsúlyos értelmi fogyatékosok esetében- két lakás, azaz 6-7 ember ellátására 3 gondozó, egy gyógypedagógus és egy szociális munkásra lenne szükség. Később ez a segítői létszám csökkenthető. Az egyéb feladatok, így az adminisztratív és a gondnoki teendők az alapítvány jelenlegi kapacitását terhelnék.

Az egy-egy lakásba költözők összetétele is rendkívül fontos, nagy körültekintést igénylő feladat. Alaposan kell ismernie a szakembernek a leendő lakókat, és nekik is egymást, hogy jól sikerüljön az összeválogatás. Egy-egy lakásba, vagy akár szobában is lakhatnak kettesével, vagy egyedül, a párok lehetnek azonos neműek, vagy különböző neműek, s ezen az állapoton az évek során változtatni is lehessen a szakemberek körültekintő és megfontolt segítségével, a lakók akaratát figyelembe véve.

Az egyéni és csoportos programok váltakozásával fokozatosan jutunk el a maximális önállóságig, természetesen mindvégig megtartva a szeretetteljes közösségre alapuló aktivitásokat és az odafigyelő gondoskodást. Az önállóság-szabályozottság arányainál

óvatosnak kell lennünk, nehogy egy elit-intézetet hozzunk létre, mely csak külsőségeiben különbözik az állami intézettől.

Rendszeres szintentartó oktatás szükséges, újságolvasással, beszélgetéssel. Szervezhetünk zenetanulást, sport és a szabadidős programokat, melyeket egyénileg, sportklubokban, egyéb klubokban lesznek megoldva. A segítők igyekezzenek úgy motiválni a Csoportos Lakóotthon lakóit, hogy azoknak idővel maguktól is legyen igényük és kedvük a szabadidős tevékenységre az egyéni, páros, vagy csoportos színház, mozi, múzeum, stb. látogatásra, szabadidős programokra.

Ha valaki beteg, vagy valamiért nem tud munkába járni, annak ellátásában az állandó segítők mellett pl. a Down Alapítvány esetében az Átmeneti Otthon is részt vesz, akár magában az Átmeneti Otthonban, akár házi ápolás formájában vállalva a beteg ápolását.

⇒ A nagyobb csoportos otthonban 10-12 garzonlakáshoz két vagy három lakás tartozik, melyben az állandó segítők élnek. Ők felváltva adják az éjjel-nappali ügyeletet és a rendszeres segítséget kinek-kinek igényei szerint.
A Csoportos Lakóotthon ellátására egy házgondnokot is szükséges lehet, aki a karbantartási és működtetési feladatokat látja majd el.

3.2. Élet a lakóotthonokban

Az értelmi fogyatékosok a lakóotthonból eljárnak iskolába, napközibe, vagy munkahelyre. A közlekedést segítő célszerű iskolabusz rendszert kapcsolni a Csoportos Lakóotthonokhoz a munkahelyekre jutás és a többi program elérésére. A munkalehetőségek megteremtése ill. megkeresése is a program részét képezi. Akinek nem találunk megfelelő munkahelyet, akár védettet, akár integráltat, annak legyen módja Napköziotthonba járni. Csak valóban indokolt esetben, nehezen mozgó, beteg, vagy idős fogyatékosoknak biztosítsunk bedolgozásra, vagy otthoni foglalkoztatásra lehetőséget. A munkaidejük 4-6 órás legyen, utazással együtt ne legyen több, mint 6-7 óra. A fennmaradó szabad időt háztartási munkákkal, pihenéssel, tanulással és fakultatív programokkal töltsék ki.

Legyen lehetőség, főleg kezdetben arra, hogy akik nem tudnak, vagy nem akarnak saját háztartást vezetni, azok a közös étkező-nappalihoz tartozó konyhában készíthessenek együtt, segítséggel vacsorát, reggelit.

A Kiscsoportos Otthon lakói szabad idejüket eltölthetik egyedül, családjukkal, együtt a lakótársakkal, vagy az Átmeneti Otthon lakóival. Az egészséges és az igényeknek megfelelő arányokról a szakemberek gondoskodnak. Szeretnénk, ha a szabad idő is

hasznos és értelmes tevékenységgel lenne kitöltve, szintentartó oktatással, sporttal, stb. Közös hétfégi vagy ünnepi étkezésekre, hétfégi programokra is legyen lehetőség, de ne legyenek kötelezőek.

A nagyobb csoportos otthonokban a takarítás, a házi és kerti munkák egy része közös program keretében, segítséggel történik, főleg a nagyobb munkák esetében. Ugyanez vonatkozik a ház közös bevásárlásaira.

A ház és az ott élők dolgairól elsősorban ők maguk döntsenek, tanítsuk meg őket az ezzel kapcsolatos felelősségteljes gondolkodásra, s engedjük és segítsük igényeik kifejezését. A segítők, a gyámok és a szülők és az otthon lakói rendszeresen jöjjenek össze megbeszélni a problémákat, gondokat, a szükséges változtatásokat.

A szociális munkás és pszichológus segítők külön gondot fordítanak a fogyatékosoknak a szomszéd lakók általi elfogadtatására, a **valódi integrálódásra**, a környezet bevonására.

3.3. A kiscsoportos lakóotthonok működtetésének szakmai és képzési háttere

Mivel Magyarországon nincs kialakult elv és gyakorlat az értelmi fogyatékosok kiscsoportos lakóotthonainak működtetésére és szakmai megoldásaira, a jelenlegi szakemberek képzését, külföldi szakmai gyakorlatra küldését sürgős feladatnak tartom. Folyamatosan gondoskodni kell a külföldi protokollok megismerésére, és integrálására a főiskolai és egyetemi képzésbe.

4. A fenntartás, pénzügyi és jogi háttér

Ebben a fejezetben egy sor kérdést vetek fel, olyan problémákat, melyekkel mindenki szembetalálja magát, ha kiscsoportos lakóotthon létesítésébe kezd, s többnyire nem kap választ rájuk.

A jogi háttér főleg a civil szervezetek esetében kérdéses. Ha egy értelmi fogyatékos felnőtt, vagy gyermek szülő nélkül marad, természetes, hogy az állam „gondoskodik” róla, a maga módján. Ha a fogyatékos ember bekerül egy állami intézetbe nem örülünk, de az legalább egy biztos pont, ami nem szűnik meg, ahol legalább helyet és ellátást kap a fogyatékos ember és az sem egy utolsó szempont, hogy a szülőnek nem kerül semmibe.

Nem mondható el ugyanez a civil szervezetek kezében lévő szolgáltatásokról, hiába jó minőségűek és magas színvonalúak, hiszen létük bizonytalan, az állami támogatás, ha van is, kevés a fennmaradáshoz, egy-egy elhivatott és lelkes emberen múlik a működőképesség.

Ez elijeszti a szülőket, nem szívesen ugranak bele valami bizonytalanba, anyagilag nem bíznak a civil szervezetekben, még akkor sem, ha amúgy gyermeküket szívesen tudnák a szervezet védőszárnyai alatt. A kiscsoportos lakóotthonok elterjedésének ez az egyik akadálya. A bizonytalankodó szülő inkább otthon tartja a gyermekét, megvárja, amíg az idő dönt helyette, s az, mint tudjuk nem szokta a legjobb megoldást kínálni. A magára maradt értelmi fogyatékos ember nagy valószínűséggel mégiscsak az intézetben köt ki, s szüleitől esetleg örökölt vagyonát is más élvezzi.

A kiscsoportos otthonban önállóan élő értelmi fogyatékos ember jogait (persze nem csak az övét) tisztázni kell. Gondnokság alá helyezését, a gondnok megválasztását, lehet-e a civil szervezet a gondnok, milyen feltételekkel, stb.

Milyen szerződéseket lehet kötni a szülővel, milyen legyen az a szerződés, mely mindkét felet biztosítja.

A normatív támogatás összege azonos-e az állami bentlakásos intézményekével, automatikusan adható-e, kinek és kire jár, s milyen feltételekkel. Elkülönít-e erre a költségvetés?

Egy további kérdés, hogy milyen formákban lehetne megszerezni a normatív támogatás felett szükséges összeget. A lakóotthonok ideális megoldása az lenne, ha önfenntartóak ill. továbbfejleszthetőek lehetnének.

- Alapítványunk egyik elképzelése szerint ez úgy történik meg, hogy a lakóotthon funkció mellé hasznosítható ingatlanokat, vagy egységeket építünk, melyek bevétele biztonsági alapként, vagy jobb esetben színvonal növelésre fordítódna.
- Az önfenntartás biztosítására egy másik elképzelésünk, hogy a szülővel olyan polgárjogi szerződéseket kötné az Alapítvány, melyek értelmében a szülő hagyatékáról az Alapítvány javára rendelkezik, stb.

Gondolkodik-e az állam, vagy a minisztérium valamiféle kapcsolt lehetőségen, például, hogy a közhasznú társaság, vagy alapítvány, vagy bármilyen más formájú, kiscsoportos lakóotthont fenntartó szervezet előnyöket élvezzen, esetleg monopóliumokat bizonyos területeken, hogy kigazdálkodhassa a fenntartáshoz szükséges összeget.

Nagyon fontos lenne a **jogi lehetőségek** feltárása és ismertetése a szülővel, a szakemberekkel és az civil szervezetekkel, hogy a lehetséges megoldások közismertté váljanak. Ez fokozná a bizalmat mindkét fél oldaláról és nagyban előrevinné a dolgot.

Mindezek mögé valamiféle **állami garanciára** is szükség lenne, mert nem múlhat emberek sorsa egy-egy civil szervezet szerencsésén, vagy az ott dolgozó emberek egyéni odaadásán.

Az egész komplex tevékenységet, legyen az civil, vagy állami szervezet kezében, egy új típusú, nyitott, elfogulatlan szakmai **felügyelő és tanácsadó szervezet kontrollja** (nem erőszakkal vagy restriktiókkal) alá kell helyezni, mely elsősorban a kiszolgáltatottságból

adódó millió probléma megelőzését és a megfelelő szakmai (nem okvetlen uniform) munkát lenne hivatott támogatni.

Utószó

Látható a tanulmány fejezeteiből és azok arányaiból, hogy a kiscsoportos lakóotthonok megvalósításának és fenntartásának komplex programja a Down Alapítványnál sincs még teljes részletességgel kidolgozva. Egyes részek világosak, mert már megvalósul-tak, mások még kidolgozatlanok, néhány fejezet pedig kérdésekkel van tele.

Úgy gondolom, hogy egy ilyen nagy jelentőségű, nem sok hagyománnyal rendelkező új terület elveinek és gyakorlatának kidolgozása éveket vesz igénybe.

Javasolom, hogy a fenntartást és a jogi alapokat illetően hasonló problémákat felvető, de már kidolgozottabb szakterületek tapasztalatait is nézzük végig és döntsük el, hogy abból mi lehet hasznos számunkra. Gondolok, az idősek otthonaira, az állami gondozásból kikerülés megoldásaira, és magára az állami intézeti rendszerre, amivel össze kéne hasonlítani a kiscsoportos lakóotthon rendszert, egyértelművé tenni a különbségeket és a különbségekből adódó konzekvenciákat.

Jelen tanulmány egy összefoglalásnak tekinthető, melynek részleteit a Down Alapítvány kiscsoportos lakóotthon projektjein belül dolgoztuk ki. Több szakember és 12 szülőpár által átgondolt és leírt tervet integráltam a tanulmányba. A komplex program egyes szakterületeinek vezetői az Alapítvány munkatársai ill. önkéntesei:

Völgyiné Zdolik Katalin	Átmeneti Otthon, gondozás,működtetés
Jeszenszkyné Gallai Gabriella	Oktatás, szakképzés, tantervek
Ruttkay Leventéné	Oktatási programok
Janzsó Szilvia és Németh Margit	Csoport tréningek
Janzsó Dezső és Juhary Mihály	Építészeti programok és tervek
Bakos András és Bakos Andrásné	Munkahelyteremtés

DR. GRUIZ KATALIN

**ALTERNATÍVINTÉZMÉNYHÁLÓZAT
ÉRTELMIFOGYATÉKOSOK
SEGÍTETT ÖNÁLLÓ ÉLETÉHEZ**

TANULMÁNY